
תנועת הנוער העובד והלומד

"אף על פי כן" מסע של התלבטות ובחירה

שיחות עם פסח האוספטר, רכז תנועת דרור ישראל.

פברואר-יוני 2019.

נערך בשיתוף תמיר צייגר ורפי סטינגר, תנועת דרור ישראל.

א. "ד'כר אלמחיבה בקלבי מן ינסני..."

"ذكر المحبة بقلبي من ينسيني..."

זיכרון האהבה בליבי – מי ישכיחני...

(אהרון עמרם, זיכרון האהבה)

נפגשתי עם פסח כדי ללמוד את תהליך שינוי המסלול ויעדי ההגשמה בתנועת הנוער העובד והלומד. התהליך בתנועה היה מורכב, ארוך וראשוני בין תנועות הנוער באותם ימים. לכן פרק זה ארוך מהבאים אחריו ולעתים יש בו כניסה לפרטים, שיוכלו להבהיר תהליכים.

התנועה (הנוער העובד, אז) נוסדה בשנת 1924, והפכה להיות תנועה ארץ-ישראלית גדולה ושורשית. היא הוקמה על-ידי קבוצת נערים ונערות עובדים, אשר מאבקם לקבלת תנאי עבודה הוגנים הוביל לבניית תנועת נוער שהפכה להיות חלק מרכזי ומוביל בבניין הארץ ובהגנה עליה. בשנת 1959 התאחדה התנועה עם התנועה המאוחדת, ושמה מאז – הנוער העובד והלומד.

בשנת 2006 בחרו בוגרי הנוער העובד והלומד, אשר הקימו עד לשנה זו את "תנועת הבוגרים מרח"ב" (מחדשי רעיון החלוץ בארץ ישראל) ואת "קהיליית קיבוצי הקבוצות השתפניים משימתיים", לשזור שתי תנועות אלה יחד עם תנועת הנוער העובד והלומד ולהקים את תנועת "דרור ישראל". הבחירה בשם "דרור" היא ביטוי לבחירה להמשיך את דרכה של תנועת דרור, אשר הובילה את מרד הגטאות בתקופת השואה יחד עם תנועות אחרות. וכך, גם לאחר שינוי מסלול ההגשמה בתנועה, נותר רעיון הקיבוץ כמופת ההגשמה התנועתית (גם אם לבש צורה חדשה), וזוהי גם הפרספקטיבה דרכה בוחר פסח להתבונן על מעשיו, בחירותיו והתלבטויותיו, גם ממרחק של כמעט 40 שנים:

...חלום חיי היה להיות חבר קיבוץ. זה היה בשבילי יותר מכול, זה היה בשבילי ההגשמה, זה להיות חלק מאחד הדברים הכי משמעותיים שעשה העם היהודי. היו שני דברים שאין אותם בשום מקום אחר בעולם, כך אני חשתי – ירושלים והקיבוץ.

פסח גדל בעפולה והיה חניך ומדריך בקן הנוער העובד והלומד בעיר. בכיתה י"א הצטרף לגרעין שיועד לקיבוץ מלכיה – גרעין נו"ב (נעלה ונגשים במלכיה). בשנת 1980 החל הגרעין בהתנסות ראשונית, במסגרת שכונתה "חוות הגשמה" ובהמשך שינתה את שמה ל"חוות הכשרה" – התנסות שיתופית, אשר עתידה להצמיח פירות וענפים רבים ומשמעותיים מאוד לחברה הישראלית. ההתנסות הראשונית הזו הפכה להיות אחד הדברים אשר עיצבו ברבות הימים תהליכים מרכזיים בנוער העובד והלומד. בתוך תהליכים אלה, עברה התנועה דרך משמעותית של בירור ייעודה, של התחדשות תהליכים רעיוניים ושל התגבשות תפיסה תנועתית כוללת, שהיום ניתן להציג ולהבין בפרספקטיבה רחבה יותר.

לרעיון של חוות ההגשמה נחשף פסח במקרה כאשר נתקל, כחניך בקן עפולה, בחוברת שהתגלגלה על רצפת הקן. רעיון החווה נולד בנוער העובד והלומד ובתנועה הקיבוצית המאוחדת, רעיון

אשר ביקש להתמודד עם המצב בו חברי גרעיני התנועה הגיעו אמנם לקיבוץ במסגרת שירותם הצבאי, אך רק אחוזים בודדים מהם נשארו לחיות ולהגשים בקיבוצים. תהליך זה הוביל ברבות הימים לכך שהקיבוצים עצמם לא התלהבו לקבל גרעינים, שדרשו השקעה בכוח אדם ובמשאבים אך כאמור, מעטים (אם בכלל) בחרו להמשיך כחברים בקיבוצים. למצב זה ייתכנו מספר הסברים – פסח מבקש להסביר מצב זה דרך התיאוריה של אריק אריקסון על גיבוש הזהות של בני הנוער:

סוף שנות ה־60, אריק אריקסון מפרסם את התיאוריה שלו על גיבוש הזהות, ובתוך הדבר הזה, הוא מסביר שתהליכי גיבוש הזהות הם תהליכים שבעידן המודרני הולכים ומתארכים... ואז בעצם, מה שהסתבר זה שאנשים שמחליטים ללכת לקיבוץ הם מחליטים את זה בשלבים הכי נזילים של תהליכי גיבוש הזהות שלהם. וההחלטה בכיתה י"א היא לא רצינית. וצריך לעשות משהו, כדי שבסופו של יום ההחלטה תהיה יותר משמעותית. אז מה זה המשהו הזה? המשהו הזה זה להתנסות בקיבוץ, כי ההיאחזות באותן שנים כבר לא הייתה בה שום התנסות בקיבוץ... ואז באו עם הרעיון הזה בנוער העובד, בעצם לעשות שנה לפני הצבא.

נשאלה השאלה – מהי האפשרות ליציאה מהמשבר? כיצד ליצור מסגרת שבמהלכה יוכלו בוגרי התנועה להתלבט ולבחון את המשך דרכם? מבחינת פסח, רעיון חוות הכשרה הסתמן כרעיון שראוי לבחון. מסגרת בה החברים עדיין קשורים לתנועת הנוער, ומשתתפים בתהליך למידה התנסותי, שיהווה מדרגה לקראת בחירה בהמשך חייהם הבוגרים. מסגרת שהיא מרחב בטוח ומודרך ובעל מורטוריום ובה יוכלו בוגרי התנועה להתנסות באופן אוטונומי בניהול חייהם החברתיים, לצד תהליכי הכשרה חברתית, רעיונית וערכית בקבלת החלטות במשותף, באחזקת משק משותף, בכלכלה

שיתופית ועוד. מסגרת מאפשרת וגמישה להתלבטויות ולהתנסויות בתהליך ההגשמה האישית והקבוצתית.

בסתיו 1989 מוציאים פסח והסוציולוג חגי בן צבי חוברת שכותרתה: "חוות ההכשרה – החלום והאתגר", ובה הועלו שורה של בעיות במציאות העכשווית:

מה לא?

- הנוער המונע על פי דחף לגבש זהות, נדרש במערך המתואר לעיל להפנים זהות נתונה ולתרגל מודלים ערכיים ונורמטיביים, ולא לבחון אותם.
- תפקיד המתחנך כתפקיד חברתי ואפילו בדגם האוטונומי המלא, בסמוך לחצרו של הקיבוץ, תופס את החלל ודוחה לשוליים את ההתנסות השלמה שמהותה: הוויית חיים מלאה ואינטגרטיבית השוזרת מציאות חיים כלכלית, חברתית וערכית, שלובות בזיקתן ההדדית ובלתי נפרדות.

מה כן?

- מתוך רצון לתת מענה לבעיות אלה, הוצע מודל חוות ההכשרה בנוער העובד והלומד, שמטרתיהן הן:
- הזדמנות לחיות מציאות חיים שלמה, הכורכת את כל רובדי החיים ועל פי ערכים סוציאליסטיים.
- המרצת גיבוש זהותו של האדם הצעיר ולא דווקא לחץ להפנמת מודל נתון – נעשתה מתוך העמקת יחסי הגומלין שבין חיים אלה לבין גיבוש השקפת עולם.
- מתן ביטוי משמעותי והולם ליכולת הנוער ועוצמתו על ידי גיבוש משימות תנועיות לאומיות, שיהוו חלק ממכלול החיים.

מדובר בתהליך ארוך, מורכב, משותף לחברים וחברות רבים, קשה ולעתים אף כואב. אבל, ללא ספק, תהליך אמיתי ומהותי של

חיפוש דרך והתבוננות בעיניים פקוחות ואחריות לקראת העתיד התנועתי, אפשרויות הבחירה ותהליך ההתלבטות של בוגרי התנועה בסוף המאה העשרים. זהו תהליך שאחריו, כאמור, השתנו תהליכי ההגשמה בתנועת הנוער העובד והלומד, אך גם השתנתה מערכת היחסים בין התנועה לבין הנהגת התנועה הקיבוצית, בעיקר בשנים האחרונות.

בימים בהם קיימתי את שיחותיי עם פסח, מתחוללת דרמה בין מזכיר התנועה הקיבוצית לתנועת דרור ישראל. ברקע זה בולטים אף יותר דבריו של פסח כבר בראשית שיחתנו – כי כל מעשיו נטועים עמוק-עמוק בשורשי האהבה ליצירה הקיבוצית. בתיעוד השיחה שלפנינו נתמקד בעיקרי הדברים. השמטת פרט כזה או אחר אינה מלמדת על מידת חשיבותו. הגבלת ההיקף והרצון להוציא לאור מסמך קריא, שיעניין גם את אלו שאינם בקיאים בפרטי הפרטים של התהליך, הובילו לפרק שלפנינו.

ב. "שִׁירָה הַנֶּעֶר, שִׁיר עֵתִידֵנו" (שמואל בס, שירה הנוער)

בסמינר על מצב התנועה ברמת אפעל, בשנת 1984 (ארכיון יד טבנקין, ארכיון הנוער העובד והלומד, 1-11 5 ג' 4-1), סיפר פסח על קבוצתו, שצמחה בקן עפולה. יום אחד, גילו בין הספרים המאובקים את סיפור שיחות הנפש בקבוצה וניסו לקיים שיחה כזו ביניהם. אחרי כמה שנים, כשהיו כבר בגרעין לקיבוץ מלכיה, חזרו הוא וחבריו מהעבודה במטע. הם ניהלו שיחה על דברים שכתב ברל כצנלסון. חבר'ה מהקיבוץ שנסעו איתם, תלמידי י"ב, שאלו בתמיחה, "מי זה ברל?" שאלה שהיכתה את החבר'ה מהגרעין בתדהמה.

סיפור זה, אנקדוטי ככל שיהיה, מצביע על סיבה נוספת אשר גרמה לחברים בגרעין להאמין שחלק משמעותי מעתידו של המפעל הקיבוצי והשיתופי נטוע בחזרה לשורשי היצירה הקיבוצית –

חזרה אותה מצאו בחוות ההכשרה. רעיון חוות ההכשרה (כמו גם השם) אינו חדש לתנועת העבודה ולתנועה הציונית. בשנת 1918 התכנסה הוועידה הראשונה של "הסתדרות החלוץ" ובה הוחלט, בין היתר, על הקמת קיבוצי הכשרה שמטרתם הכשרה פרקטית ורעיונית לעלייה לארץ. בין שתי מלחמות העולם קמו למעלה מ־300 קיבוצי הכשרה ברחבי אירופה, בהם הוכשרו עשרות אלפי חלוצות וחלוצים, בוגרי תנועות הנוער, אשר מהם צמחו גם מנהיגי מרד הגטאות. 60,000 מן העולים לארץ עד קום המדינה (עשירית מהיישוב היהודי ערב הכרזת העצמאות), היו בוגרי חוות וקיבוצי ההכשרה. אם שם בגולה, בתוך המשבר הגדול של העם היהודי, ניתן ללמוד קיבוץ והגשמה – על אחת כמה וכמה במדינת ישראל, שיש בה תנועה קיבוצית מפוארת (גם אם היא נמצאת בעיצומו של משבר פנימי), ניתן לחדש את אותם רעיונות וערכים.

בשנת 1986 פסח נרתם לפעילות תנועתית כבוגר, ונשלח על ידי קיבוץ מלכיה, בו הוא חבר, לתפקידי ריכוז בנוע"ל. באסיפת הקיבוץ בה אושר גיוסם של יעקב קוסטיקה, עובד צור (לימים מזכ"ל הנוע"ל) ופסח לריכוז הדרכה, עורר אחד מחברי הקיבוץ דיון בשאלה: מדוע ייקחו על עצמם תפקידים במחוזות ובמטה התנועה ולא תפקידי הדרכה בקינים? כי שם, לתפיסתו, האתגר החינוכי המרכזי.

על כניסתו לתפקיד ההדרכה סיפר פסח:

יום אחד הגיעו אליי למלכיה שני חבר'ה מקן קריית חיים – דורון זמיר ועוד בחור, אריאל שטריפלר אני חושב ששמו. אני זוכר את זה כמו היום. דפקו בדלת. זה היה יום חורף. נכנסו. שלום, אנחנו רוצים לחדש את רעיון חוות ההכשרה. אני מזכיר לך, אנחנו היינו ב־81' בחוות ההכשרה, הם מגיעים אליי ב־84', 85'. מקן קריית חיים, והם היו מדריכים של קבוצה שנקראה 'השמינייה'. כשאני מגיע למחוז חיפה כרכז הדרכה, קבוצת

'השמינייה' רצו לחדש את חוות ההכשרה ואנחנו מתחילים לפעול יחד לחידושה.

עם כניסתו לתפקיד רכז הדרכה במחוז חיפה הבהיר פסח למזכירות התנועה כי הוא מתכוון להעלות את נושא חוות ההכשרה לסדר היום ולדחוף ככל יכולתו לקידום הרעיון בנוער העובד והלומד. זאת, לאחר שבהנהגת הנוע"ל כבר ויתרו למעשה על יישום הרעיון. התהליך עבר עד אז, כפי שהיטיב לתאר זאת עובד צור, כמרוץ שליחים, אשר במסגרתו, בסוף כיתה י"ב, הנוער העובד והלומד מעביר את המקל לקיבוץ. כשבוגרי י"ב במחוז יצאו לחוות הכשרה בנווה עובד, התעורר בתנועה השיח על המחויבות לשים דגש על בוגרי תיכון ולהקדיש משאבים חינוכיים לסייע להם להתמודד עם ההתלבטויות לגבי המשך דרכם.

בשנת 1988 נוסח בתנועה דף עבודה בנושא גרעין-משימה (עליו חתומים ברוך קושצ'ובה – מזכ"ל הנוע"ל, עובד צור – ראש אגף חינוך, שרוליק – רכז מחלקת הכשרות ופסח – רכז מחלקת הדרכה), אשר בו כתוב, בין היתר, כך:

נושא ההגשמה בתנועת הנוער ונושאים אחרים הקשורים בהם מעסיקים אותנו זה שנים הרבה. נושאים אלה, שהם מן החשובים והמהותיים בחיינו, נמצאים זה זמן רב במשבר. דווקא בימים אלה, בהם נראה המשבר חמור וקשה מבעבר, יש צורך לסמן דרך, הנשענת גם על ניסיון העבר אך גם על אמונה ורצון לשנות. להווי ידוע, כי לא כל הדרכים בהן הלכנו היו קלות וההצלחות לא היו חד-משמעיות.

הניסיון אותו אנו הולכים להציג בדפים הקרובים איננו חדש ושורשיו עמוקים, וניתן לומר גם היסטוריים. אך בצד העובדה הזאת, בהחלט ניתן לומר שניסיון זה מסמן דרך חדשה בחשיבה וביכולת לשנות דברים מהותיים. רעיון חוות ההכשרה בנוי על שני יסודות, האחד הכשרה לחיי קיבוץ והשני הארכת גיל תנועת

הנוער. בקצרה רק נאמר, כי הנח"ל, שמטרתו הייתה הכשרה לחיי קיבוץ, בלשון המעטה קצת מפספס בתחום זה בשנים האחרונות. לגבי תנועת הנוער מה לא נאמר ונכתב על מרד הנעורים, הובלת החברה ועוד ועוד. 'חוות ההכשרה' באה לתת תשובה לשני יסודות מהותיים אלה.

שלוש הן המטרות שתוכלנה להיות ממומשות דרך רעיון 'חוות ההכשרה' – גרעין המשימה:

1. הכשרה לחיי קיבוץ והעלאת מספר המגשימים.
2. הארכת גיל תנועת הנוער.
3. הכשרת גרעינים להתיישבות צעירה / ותיקה.

בשנת 1991 שב פסח לפעילות בנוע"ל כיושב ראש אגף חינוך. בין הפעולות הראשונות שהוביל – יצירת מסלול של "של"ת הדרכה. אך אחד הדברים המרכזיים המתרחשים בתקופה זו הינו התגייסותם של חניכיו, חברי גרעין שבי"ב (שם במלכיה יהיה ביתנו), להדרכה בתנועה, בדגש על הדרכת גרעינים לקראת חוות הכשרה. הם יהיו מדריכיו של מחזור ק"א – המחזור הראשון שיצא כמחזור שלם להתנסות בחוות ההכשרה. בתפקידו זה, מתבהרת לפסח ההתרחקות בין הרעיונות אותם מבקשים הוא וחניכיו לחדש בתנועה, לבין המציאות המשברית בקיבוצים. דווקא בנקודה זו מתבהר לו עומק הצורך בתהליך התחדשות זה – אך גם גודלה של האחריות החינוכית של המדריך ברגעי משבר:

אני בא לבית הערבה כראש אגף חינוך בנוער העובד, ואני יושב שם עם החברים... ואז קם בחור אחד ואומר, 'פסח, מחר אני משתחרר... ועם שחרורי מהצבא אני עוזב את בית הערבה בגללך'. ואני אומר לו, תשמע, אני לא מכיר אותך, מה, מאיפה, ולמה אתה אומר לי את הדבר הזה? הוא אומר, 'אתה יודע, לפני 5-6 שנים היית רכז הדרכה במחוז חיפה, ובאת אלינו לקן קריית חיים ועשית אסיפת בוגרים, ואני זוכר את הלהט שלך בעיניים

כשדיברת על ההגשמה בקיבוץ. שיקרת אותי, בין מה שאמרת לבין מה שאני חווה כאן אין שום קשר, ובגללך אני עוזב את הקיבוץ'. תשמע, זה היה כמו כידון שנכנס לי במפתח הלב. אבל שם הבנתי משהו מאוד-מאוד חשוב, שלמילים שאתה כמדריך אומר יש משמעות, ואם אתה מבטיח למישהו שלג במלכיה, והוא בא בגלל השלג במלכיה, כדאי שתדע גם לעמוד מאחורי זה.

בתקופה בה כיהן כיו"ר אגף חינוך בנוע"ל מתחיל פרק יישום הרעיון של האפשרות לתהליך אמיתי כאשר במרכזו התלבטות וקבלת החלטה. דהיינו: חוות הכשרה ומסלול המשך שמאפשר התנסות. הרעיון, כפי שיתואר להלן, של יצירת מודל ההגשמה בתנועה, לא גובש מלכתחילה. זהו רעיון שנוצר תוך כדי התנסות. בחודש מרץ 1992 התקיים באכסניית "כרי דשא" סמינר לאגף החינוך, תחת הכותרת: "להוביל שנית". המפגש נועד לגבש חזון, יעדים ומבנה לאגף החינוך לקראת שנת הפעילות 1992/3. במבוא למסמך נכתב:

המשבר בחברה הישראלית פוגע בתנועת הנוער ונדרש שינוי תפיסתי ותרבותי עמוק'. העובדה שנפסק הקשר ההדוק בין חניכי השכבות הבוגרות לקיבוצים ולקיבוצי יעד, מובילה בהכרח להתנתקות מרעיון ההליכה להתיישבות כהמשך טבעי לדרך התנועיתית. התנועה הופכת לתנועת ילדים, שהרי הבוגרים לא מוצאים עניין, בהיעדר יעד לשאוף אליו.

אגף החינוך נערך לשינויים במסלול ההכשרה של בוגרי התנועה. שינויים כאלה מחייבים התייחסות בתוכניות ההדרכה ובתהליכים התנועתיים. זה לא שינוי פלסטי, אלא מהותי.

בדיוני המועצה ה-23 של הנוע"ל, שנערכה בקיבוץ כנרת (1992), שי חולדאי, מחנך ותיק וחבר קיבוץ חולדה, קרא לתנועה לסלול דרך חדשה עבור הבוגרים:

הנוע"ל לא צריך את הקיבוצים. הוא צריך להפסיק לראות בהם את יעד ההגשמה שלו. הוא צריך להמציא משהו חדש שמכל העולם יבואו לראות וללמוד – ממש כמו הקיבוץ בזמנו. רק שחס וחלילה אל תראו בקיבוץ של היום דוגמה למשהו שאתם צריכים לשאוף אליו.

על דברים אלו השיב מזכ"ל הנוע"ל, עובד צור, כי הגרעינים צריכים להמשיך להגיע לקיבוצים, כדי לתת להם עירוי דם שיחדש אותם (בתוך: מיכאלי, ניר, אנשי המחרת, 2007).

כך או כך, בשנת 1992 מאשר אלי כהן, ראש אגף הנוער והנח"ל, את יציאתם של שישה גרעינים לחוות הכשרה. את הגרעינים מדריכים חברי וחברות גרעין שבי"ב, שמוכנים להתמודד עם רעיון חוות ההכשרה כחלק מהותי בתהליך ההתלבטות של החניכים. חברי הגרעינים משתתפים בסמינר הקמה בן שלושה שבועות. יוצאים למסלול של חוות הכשרה + נח"ל. הרעיון של חוות הכשרה כמדרגה לפני הנח"ל, אשר בה מקיימים בוגרי התנועה תהליך למידה-התנסותי בו הם מנהלים את חייהם החברתיים באופן אוטונומי, קורם עור וגידים. אחרי טקס הסיום של הסמינר אמר מוקי צור (מזכיר התנועה הקיבוצית באותה התקופה) לפסח: "ניצחתני, לא האמנתי שיכול להתגשם בתקופה זו בה אנו חיים רעיון כזה."

ג. "שובי שובי ונסב, כי דרפנו אין לה סוף, כי עוד נמשכת השרשרת
כי לבנו לב אחר, מעולם ועדי עד, כי עוד נמשכת השרשרת."
(יעקב אורלנד, הורה מחודשת)

בחודש אוגוסט 1992 יוצאים, כאמור, שישה גרעינים לחוות הכשרה. לכל גרעין יש קיבוץ יעד, אך כולם יוצאים לחוות הכשרה. מציאות זו לוותה בהתנגדות – הן מצד הקיבוצים, והן מצד חברים בנוע"ל.

חלק מהקיבוצים לא תמיד ראו עין בעין את תהליך ההתלבטות כלפי החיים בקיבוץ, תהליך שלגביו כבר נקבע בהנחות העבודה של מסגרת החוות שאורך זמן רב, ובסוף המאה העשרים מתארך מעבר למה שהיה מוכר בעשורים הקודמים. בנוסף, בנוע"ל מבינים כי כעת כל האחריות על החניכים היא עליהם ולא על הקיבוץ או הנח"ל. יש למצוא אתרים לחוות ההכשרה, לדאוג לתחזוקה שלהם ולפעילות החברים. פסח סיפר:

היום פשוט אי אפשר להבין את זה, כי אז, מה לנוער העובד ולמציאת אתרים לחוות ההכשרה? שישה אתרים, זה טירוף. אני זוכר שעובד צור בא למשרד ועמד פה בחור מגרעין 'משיח' ועשה הפגנה ואמר לו, 'איך לא מצאתם לנו עדיין מקום לגור בו' וכו'. ועובד בא, כעס אבל גם התנצל על המצב הזה. 'תבין', הוא אמר לו, 'מה אני אחראי לך למצוא לך דיור?' כאילו, הקיבוצניק שמסביר לי שזה מרוץ שליחים, פתאום אומר... שבעצם הוא מעביר את המקל אל עצמו.

בתנועה רואים את החבר'ה של גרעין שבי"ב, ומבינים שהם לא יישארו במלכיה אם לא יעברו עוד שלב של גיבוש זהות והכרעה. הם צריכים עוד שלב. ומה השלב הזה? הם צריכים להתגבש. אנחנו מדברים על צעירים בשנות ה-20 שלהם, שהשתחררו מהצבא. כך, מתחיל למעשה להיווצר רעיון חדש – רעיון הקומונה העירונית. בוגרי חוות ההכשרה, שהם עכשיו גם חברי קיבוץ ובאמצע שנות ה-20 לחייהם, מבקשים להמשיך את ההתלבטות על חיי הקיבוץ זמן נוסף ומקומים קומונות עירוניות, בהן חיים חיי שיתוף הלכה למעשה בתוך ערי ישראל. הם יבחרו בעצמם האם להיות או לא להיות חברי קיבוץ – בכך למעשה מתמקד אגף חינוך של הנוע"ל. זאת, לאור העידן שבו מסלול הנח"ל, על מרכיביו השונים, כבר לא מאתגר את בוגרי התנועות, והקיבוץ עובר תמורות מרחיקות לכת באורחות החיים של חבריו.

בתוך כך, מתנהל מאבק על הותרת הנח"ל כמסגרת המשך לתנועות הנוער. זה אינו מאבק של הנוע"ל בלבד אלא מאבק של כלל התנועות ושל מועצת תנועות הנוער. ובמקביל, אנשי התנועות מבינים את המשמעות של הצגת יעדים מאתגרים לחניכים הבוגרים, כמהותה של תנועת הנוער. חוות ההכשרה עונה על הצורך הזה ומעניקה לבוגרי התנועות אפשרות לחיות כקבוצה, להגשים את ערכי התנועה ולעבור את השלב הראשון בתהליך ההתלבטות לגבי בחירת דרך החיים במציאות משתנה.

בשנת 1993 מגיע לשיאו המשבר בין תנועת הנוער והתנועה הקיבוצית. הקיבוצים לא מעוניינים בגרעינים. תהליך של שנים מגיע לרגע האמת. הקיבוצים לא מוצאים תועלת בהשקעת כוח אדם ומשאבים בגרעינים של תנועות הנוער, כאשר הרוב המוחלט של הבוגרים כלל לא מתכוונים להישאר חברי קיבוץ. תגובת התנועה הקיבוצית למציאות זו באה לידי ביטוי בצמצום, עד הפסקה מלאה, של שליחים שיהיו פעילים בתנועות הנוער (עד אז, רוב כוח ההדרכה היה מבוסס על שליחים מהקיבוץ, בכפוף למכסה שנקבעה על ידי התנועה הקיבוצית).

משמעות הצעד היא כפולה – ערכית ותקציבית. החינוך לחיים בקיבוץ התבטא בקיני התנועה, בין היתר, במפגש בלתי-אמצעי עם חברי וחברות קיבוצים המדריכים אותם. אך מעבר לכך, יש לצעד זה משמעות ארגונית מרחיקת לכת – משום שכעת ההדרכה בתנועה נתונה רק לאחריות בוגריה, לטוב ולרע. צעד זה, בצירוף החלטת ההסתדרות הכללית אחרי בחירת חיים רמון למזכ"ל להקטין דרסטית את תקציבי התנועה (בשנים ההן קוצץ תקציב הנוער העובר בכ- 90% על ידי התנועה הקיבוצית וב- 75% על ידי ההסתדרות), עלול היה להוות מכת מוות לתנועת הנוער בת ה-70. השפעה נוספת ומיידית – לגרעיני מחזור ק"ד לא יהיו קיבוצי יעד, וכעת חייבים בתנועה למצוא פתרון שיהיה משמעותי לחברי הגרעינים מבחינת התוכן ותנאי המחייה.

במציאות זו, מתפתחות שתי החלטות מהותיות:

1. מגיעים למסקנה ש"גרעין מדריך גרעין". על הגרעין מוטלת אחריות לדאוג לגרעינים הבאים אחריו. כאשר חברי גרעין הם המדריכים, מצליחים להראות דוגמה אישית שמאוד משמעותית בתנועות הנוער. מי שמדריך ומכוון לבחירה בגרעין כשלב בהחלטה לגבי דרך ההמשך, הוא מי שבחר בעצמו בדרך זו. ברור שזו דוגמה משמעותית. בנוסף, העובדה שהגרעינים לוקחים על עצמם את המשימה להדריך נותנת מענה משמעותי למצוקת ההדרכה.
2. מאתרים יעדי הגשמה ולומדים שיש מסלול כמעט לא מנוצל של גרעינים לעיירות פיתוח. במסלול יש פוטנציאל ערכי משמעותי לתפקידם החברתי של בוגרי התנועות ויש פוטנציאל תקציבי של מגורים ומחייה. ממחזור ק"ד מתחיל מסלול לעיירות פיתוח.

במהלך הדיונים על תהליכי שינויי הייעוד, הכירו העושים במלאכה את המחקר של צבי לניר שהתפרסם תחת הכותרת: "קיבוץ צעיר במשבר מושגי". מחקר שהיטיב לתאר את תחושותיהם:

המצוקה [כפי שבאה לביטוי בשיחות עם חברי הקיבוצים הצעירים שהשתתפו במחקר. נ.א.] אינה ביטוי לאובדן ולוויתור על משהו מן הישן... היא מבטאת אכזבה מכישלונם הקולקטיבי במימוש האתגר החדש – הקהילתי. זו כמיהה להסדר יחסים חברתי אחר, במסגרת קהילה קיבוצית, שיחליף את ההסדרים הקיימים וייצור מערכת של יחסי שותפות בוגרת... אמירתם מצביעה על כך שהרעיון הקיבוצי, בפרשנותו הקולקטיביסטית, שתמציתו בכך שהקולקטיב מקבל על עצמו את האחריות המלאה לחבריו אך גם נוטל מהם את החירות לאחריות – הוא שאיבד את משמעותו... חיי השיתוף בקהילה אין משמעותם בעיקר התנסות בחיים שוויוניים של 'לכל אחד לפי צרכיו מכל

אחד לפי יכולתו' במובנה המכניסטי, אלא כקהילה של שיתוף של בני אדם, המטפחת את מודעות חבריה לשונותם, ויודעת להתמודד עם שונות זו ולהפכה למנוף של שותפות קהילתית... זו קהילה שבה הכלל מטפח את הפרטים והפרטים מעלים את איכותה של הקהילה, כחברה שיתופית של שווים-שונים. (מתוך: לזר, צבי, "קיבוץ צעיר במשבר מושגי", סדרת מחברות מחקר, חוברת כ"ה, יד טבנקין, ספטמבר 1990. עמ' 106-107)

כך מתאר פסח את המפגש שלו עם מחקרו של צבי לזר:

הבנתי את הניתוח שלו, שהקיבוץ הוא במשבר מושגי – הקיבוץ הוא לא במשבר כלכלי, הקיבוץ הוא לא במשבר תרבותי, הקיבוץ הוא לא במשבר רוחני, הקיבוץ הוא בכל המשברים האלה, הקיבוץ הוא בצומת דרכים. ובצומת הדרכים הסואן הזה, זה לא עניין פה, בוא נעשה הפרטה או בוא נישאר שיתופיים, או בוא, אין פה איזה פטנט. מישוה בא, כמוני, וכל חייו הוא חולם להיות חבר קיבוץ וכדומה, **ואתה שומע ממוקי צור שהקיבוץ הוא סיביר של תנועות הנוער, אז מה מתחולל?** מה שקרה בסמינר 'להוביל שנית', כל המטרה והמשימה הייתה שבסופו של דבר החבר'ה יבחרו, לא מתוך כפייה, יבחרו להיות חברי קיבוץ, בדגש על המילה יבחרו. עכשיו, מישוה בא ואומר לך, תשמע, אתה בכלל שולח אותם לארץ גזירה...

פה גם היה, היה רגע של, הנושא של ההיאחזות כבר מת, הוא מת, זה היה מת-חי מהלך. ההיאחזות היא כבר לא התאימה לשום דבר, אבל אף אחד לא העז לשנות אותה, רק ב-1996, באגף הנוער והנח"ל יהודה דובדבני תופס את העניין. הוא מבין שהסיפור הזה של ההיאחזות מת, ויש לו את האומץ ללכת איתנו להקמת פרק המשימה. זאת אומרת לבוא ולהגיד, 'רגע, אנחנו במקום אחר, השתנו היעדים, היעדים הם ללכת לתוך החברה הישראלית, הנח"ל כבר לא צריך להקים היאחזויות ויישובים

וכדומה, הנח"ל צריך ללכת לתוך החברה הישראלית'. האמירה הזאת משתלבת עם הרעיונות המרכזיים ובעצם התהליך הזה הוא תהליך שמאוד מחזק גם את הגרעין, גם את הקבוצה, אבל גם מאוד מחזק את תהליך הבחירה, של האם אני רוצה לחיות באורח החיים הזה.

הרחבת היעדים ואופני ההגשמה מאפשרת, בראש ובראשונה, להמשיך את ההתלבטות ביחס להמשך החיים באורחות החיים הקיבוציים. מעבר לכך – מתאפשר גם שינוי תפיסה לגבי אופן תפקודם של חברי גרעין שבי"ב, שמדריכים את גרעיני חוות ההכשרה. התנועה מבקשת להקים מרכז סמינרים, מרכז חינוכי, בקיבוץ רביד, שכמעט התרוקן מחבריו. הפעולה מסתייעת בברכת התק"ם (בתקופת מזכיר התק"ם אריק רייכמן), שמעודד את הנוע"ל להקים את המרכז בקיבוץ זה. אחת הסיבות לכך הייתה העובדה שתקציב התנועה מטעם ההסתדרות לעריכת סמינרים באפעל, שעמד בזמנו על כמיליון וחצי שקלים, קוצץ כולו. בפועל נשארה התנועה ללא כל יכולת לקיים סמינרים. ללא חינוך רעיוני אין תנועה. לכן, ובסיועו של יואל מרשק שהיה אז ראש חטיבת הגינ"ה (גידול, נוער, התיישבות. לימים "אגף המשימות", נ.א.) בתק"ם, הועלה הרעיון של הקמת מרכז סמינרים בקיבוץ רביד אשר עמד שומם. הרעיון המקורי היה שחברי הגרעין יקימו את מרכז הסמינרים כחברי קיבוץ מלכיה, אך התנגדותה של אסיפת הקיבוץ דחקה בחברי הגרעין להחליט כך או כך – מלכיה, או רביד. חברי גרעין שבי"ב מגיעים להתיישב ברביד ומקימים את מרכז הסמינרים של התנועה.

בשלב זה, כבר די ברור שרוב הקיבוצים לא מעוניינים להיות שותפים להמשך הפעילות התנועתית של הבוגרים, שמתרכזת כעת בהקמה ובהדרכה של קבוצות שיתופיות נוספות, אשר מתקיימות ופועלות במקומות שונים בערים ובקיבוצים.

התנגדות זו מביאה להכרה, כי התהליך לא יתאפשר במסגרת התנועה הקיבוצית, וכי כעת על הנוע"ל ליצור את המסגרת שתאפשר את הארכת שלב ההכרעה. המשמעות היא מרחיקת לכת – יצירת תהליך הגשמה בלי התנועה הקיבוצית. התוצאה של הכרה זו היא שתי יצירות חדשות:

בשנת 1995 מוקמת "תנועת הבוגרים מרח"ב" (מחדשי רעיון החלוצי בארץ ישראל), שמטרתה לאפשר לבוגרי התנועה המשתחררים מצה"ל להמשיך יחד במסגרת אשר מאפשרת תהליך של הבשלה וקבלת החלטה. בהמשך, בשנת 1997, מקימים את מה שמקבל את השם "הקיבוץ הראשון", והוא למעשה קיבוץ ללא מקום. אחר כך מוקם קיבוץ-קבוצות המונה כ-200 חברות וחברים, אשר מאורגנים בקבוצות שיתופיות של בוגרי חוות ההכשרה. הרעיון נגזר מהכינוסים של חסידי רבי נחמן מברסלב, אותם כינה "קיבוץ". משם נגזר השם "קיבוץ" לקיבוץ הקלאסי, שהוא קיבוץ במיקום פיזי, ומשם לקחו גם בוגרי הנוע"ל את השם לקיבוץ כמקום אנושי. הקבוצות והיחידים מקיימים ביניהם שותפות כלכלית, שותפות בקבלת ההחלטות, תהליכי למידה משותפים והחלטות אוטונומיות של חברים וחברות על המשך דרכם. חלקם, באופן טבעי, בוחרים שלא להמשיך באורח החיים הזה.

תהליך שהחל כתהליך התחדשות רעיונית בתוך התנועה הקיבוצית מבשיל לכדי צורה שונה, הגם שהגרעין הרעיוני הוא של החיים השיתופיים והמשימתיים. תהליך זה מצליח ליצור צמתי בחירה והכרעה בהם עובר כל חבר ועוברת כל קבוצה. לחניך ולבוגר אומרים – בכל שלב אתה מחליט. בכיתה י"ב מחליט אם להצטרף לחוות הכשרה, בשנת י"ג מחליט אם להצטרף לגרעין נח"ל, אחרי השחרור מצה"ל מחליט אם להצטרף לתנועת בוגרים, ובגיל בוגר כל אחד ואחת מחליטים אם יהיו חלק מקיבוץ קבוצות. והשרשרת הרעיונית – גם אם שינתה צורתה – ממשיכה.

ד. "כי עוד נפשי דרור שואפת

לא מכרתיה לעגל-פז..." (שאל טשרניחובסקי, אני מאמין)

בשנת 2006, לאחר שנוצרה "חוות ההכשרה" ובוגריה יצרו והקימו את תנועת הבוגרים ואת "קהיליית קיבוצי הקבוצות השתפניים-משימתיים", הרגישו בוגרי התנועה כי נדרשת להם מסגרת אשר תכיל ותקשור בין יצירות אלה ובין תנועת הנוער העובד והלומד, שיילדה את הכמיהה העזה לחיים שיתופיים בקרב כל אחד ואחת מחברי התנועה. להבנתם, מסגרת זו צריכה לאפשר הכרה ברצף השלם של תהליך החינוך התנועתי ואפשרויות הבחירה האישיות במסגרת התהליך.

היה לזה תקדים בהיסטוריה, תקדים שנרצח – תנועת החלוצ, שעשתה חוות הכשרה בכל אירופה. היא הייתה בעצם הדגם הראשון לתנועת בוגרים, כי איזה חבר'ה היו שמה? היו שם חבר'ה בגילאי ה-20, והם לא היו חבר'ה בני 15-16-17. זאת אומרת, הם הכשירו את עצמם לשיתוף ולעלייה ארצה, ואבות התנועה אז הבינו שלא כל אחד פה בשל לעלייה ארצה, כפי שאמר בזמנו טרומפלדור לצבי שץ 'עתה מילים אחדות על דבר נסיעתך [לארץ ישראל]. גרישה חביבי!... יותר משאתה רוצה לתת שם, אתה רוצה לקחת, אתה רוצה לחנך את נשמתך בארץ ישראל. 'את הפרח צריך להעביר ולשתול באדמה חדשה בעודנו רך, צריך לחזק את הנשמה בעודנה צעירה', כך אתה כותב. ואני אומר: לא נשמה צעירה, הזקוקה לחינוך וטיפול צריך להביא שמה, כי אם נשמה מבוגרת, מלאה כוחות, חזקה. פרח רך ועדין, אם יעקרוהו ממקומו וישתלוהו באדמה כחושה, אדמת בור, ייבול, ימות. כיום אין ללכת לארץ ישראל על מנת ללמוד ולהתחנך. שמה צריך ללכת רק על מנת לעבוד וליצור. הנשמה הרכה, המשתוקקת לינוק ולקבל, תיבש, תמות שם, כי גם הארץ המתעוררת לתחייה עוד תשתוקק לינוק ולקבל. לא

גרישה, עכשיו לא תעלה לארץ ישראל! חכה תחכה קצת לנו!...
(מתוך: מוקי צור, "אביב מוקדם", הוצאת עם עובד 1985, עמ'
(19-18)

פסח השלים את ההקשר לחברי התנועה הצעירים: אתה צריך להכשיר את עצמך לדבר הזה. להכריע, לבחור מתוך תוכך, ובאופן אוטונומי לחלוטין – שזו צורת החיים שאתה רוצה וחפץ לחיות בה. ואם לא כך יהיה, תחוש שאתה קורבן וזה הכי גרוע שיכול להיות.

ב-2006 מקימים את "דרור ישראל", שמהווה מכלול של שלושת המסלולים שהוצגו לעיל. התנועה מציגה מודל שלם של התלבטות, בחירה ויישום בתהליך ההגשמה האישית והקבוצתית.

בשנת 2015, בוועידת הנוע"ל העשירית, אחרי עשרים שנים ללא ועידה, מחליטים חניכי התנועה ובוגריה על חידוש הייעוד התנועתי, אשר מבקש להביא את דרישת ההגשמה התנועתית, כמו גם את אופני ההגשמה וההכשרה, לכל צעיר וצעירה בחברה הישראלית: בן כפר ובת עיר, יהודי, ערבי ודרוזי, נערה לומדת ונער עובד.

ייעודה של תנועת הנוער העובד והלומד יונק את תוקפו וחיותו ממגילת העצמאות, לפיכך אנו קובעים כי: תפקידה ההיסטורי של הסתדרות הנוער העובד הוא ביסוסה ופיתוחה של מדינה יהודית-דמוקרטית, אשר גרעינה הקשה הוא קהיליית קהילות ישראלית המורכבת משותפות מבחירה של ערבים, יהודים, דרוזים, צ'רקסים וקהלים נוספים ללא הבדל דת, גזע, מין, מגדר והעדפה מינית. קהיליית קהילות החותרת להגשמת ייעוד של חברה ברוח החברותא, שערכיה שוויון ערך האדם, סוציאליזם, פמיניזם, שיתוף, צדק, ציונות הרצלאית, דמוקרטיה, הגנה, עבודה ושלוש. קהיליית המבקשת לייסד חברה אדם-מופתית ששורשיה נטועים בערכי הנצח של מורשת הנביאים, ובמיטב ערכיו של

ספר הספרים. תנועת הנוער העובד והלומד תחתור להוות את גרעינה הקשה והחלוצי של קהיליית קהילות ישראלית על ידי ניסיון להקים בקרבה חברת מופת של ילדים, נוער וצעירים, תוך שימת דגש על המרד בעוולות האדם והחברה, ועל הגשמה אישית וקבוצתית של הייעוד באורח חייה. (ייעוד תנועת הנוער העובד והלומד, 2015)

ניסוח הייעוד מהווה למעשה את שיאו של תהליך בן כמעט 40 שנה, ובו הגיע לפרקו מעגל בירור יעדי ההגשמה והתהליך החינוכי של תנועת הנוער העובד והלומד, אשר החל בגיבוש רעיון חוות ההכשרה והגיע עד תנועת "דרור ישראל" שלוקחת על עצמה לקיים את תנועת הנוער. כל התהליך החינוכי הוא באחריות התנועה, כמו גם מגוון המשימות הלאומיות והחברתיות שהיא מזהה כי הן צו השעה. פסח, מוביל התהליך מראשיתו, נשא דברים בוועידה:

... מראשון קיבוצי התנועה נען ועד 'קהיליית קיבוצי הקבוצות השתפניים משימותיים', 'המעצבים', 'קהילייה', 'אופק' ו'דרך', הצעיר בחבורה, אנחנו כאן! מנערי הרחוב בני השש-עשרה המגויסים לפלמ"ח ועד מעגל קהילה, פרק המשימה הנח"ל וה'קרקל', אנחנו כאן! לוחמים, מגינים, לשלום מחנכים! מ'ניר שיתופי', ל'ניר חינוכי שתפני' על אלף מורי ומורות העם, בערים ובכפרים אנחנו כאן! בסוד שיח את נפשות חניכינו מקיפים! מראשון מושבי התנועה – בית שערים, ועד מפעל יוסי יפה, והקול הקורא במדבר, בנח"ל חצבה החלוצה אנחנו כאן, התלם הארוך חורשים!

מתנועת החלוץ ועד מחדשי רעיון החלוץ בארץ ישראל – תנועת הבוגרים, אנחנו כאן, שוזרים מעגלי מעגלות, יחיד ויחידה, 'קיבוץ קבוצה וקהיליה'! ממחנה האלף בשנת '45 עד סמינרי המד"צים, 'מובילים' ו'הכשרות', מחנות הקיץ וההעפלה, אנחנו כאן. 'משחקים עוד נִצְרָכָה, עוֹלָמוֹת עוד נִהְפָּכָה'. ממרד גטו

וארשה ונושאי אבוקותיו אנטק וצביה, מ'דרור' ועד תנועת 'דרור ישראל', אנחנו כאן! למענם ולמעננו, לכבודם ולכבודנו. מקבלת נערי ונערות העדה הדרוזית לתנועה בַּמֶּאֱקָם אֲנִי־שועיב ועד עשרות סניפי התנועה מבוקעתא ועד עוספיה, אנחנו כאן! אֲדְרוּז מִן תַּאֲסָאֲנַחֶס. מהמרכז החינוכי להתחדשות שתפנית שברביד ועד חלום התנועה הקואופרטיבית במצפה רמון הדרומית, חברה ברוח החברותא, אנחנו כאן יוצרים! מגימנסית 'דרור' ויצחק כצנלסון ועד רשת 'דרור בתי חינוך', לזיקה הניגרת כמים בַּיָּנֵךְ וּבִינֵךְ, ביני ובינך, נוכַּחַת הַשִּׁיחָה! מהמחלקה לנוער ערבי ועד עשרות אלפי חניכינו הערבים, הבדואים, הנוצרים והמוסלמים ובניהם משרתי השרות הלאומי, נַחֲנוּ הוֹן בַּאֲקִין!... (פסח האוספטר, דברים בוועידת הנוע"ל העשירית 2015)

כדרכה של תנועת נוער, תם ולא נשלם. משימות ויעדים יתווספו וישתנו במהלך השנים, והתנועה תתחזק בהיותה פתוחה להקשיב, ללמוד ולהנהיג, בלי לחשוש משינויים. דומה שהרוח האופטימית השורה בשירו של שאול טשרניחובסקי "אני מאמין" הולמת את שורות הסיום של פרק זה:

שִׁחְקִי, שִׁחְקִי עַל הַחֲלוֹמוֹת, זֶה אֲנִי הַחֹלֵם שָׁח...
כִּי עוֹד אֶאֱמִין גַּם בְּאֶדֶם, גַּם בְּרוּחַ, רוּחַ עֵז.